

ПЕДАГОГІЧНА ГЕРМЕНЕВТИКА ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Пасічник Л.В., аспірант кафедри філософії ХНПУ ім. Г.С. Сковороди

В даній статті розглянуто поняття «герменевтика» як філософського вчення, теорії та практики інтерпретації. Зазначені наукові основи герменевтики, що були започатковані німецькими філософами. Також розглядається й педагогічна герменевтика художнього твору, описані її основні аспекти, вплив на освітній та виховний процес.

Ключові слова: герменевтика, герменевтичне коло, інтерпретація, розуміння, художній текст, автор, світогляд.

Компоненти світоглядної культури сучасної людини (і педагога – особливо) повинні знаходитися в постійному оновленні, вдосконалюватися і відповідати новим вимогам нового часу. Професійний педагогічний світогляд має являти собою систему поглядів, переконань, цінностей та ідеалів учителя, що динамічно розвиваються, а також заснованих на філософських, психолого-педагогічних, економічних, правових, наукових знаннях, що визначають спрямованість його професійної діяльності і знаходять своє відображення в самостійній особистісній позиції.

У процесі навчання та виховання підростаючого покоління саме педагогічна герменевтика художньої літератури має велике значення для формування їх світогляду.

Наука, що досліджує інтерпретацію художніх письмових та усних повідомлень є герменевтика. Розгляду герменевтики як базового принципу процесу освіти і універсального методу гуманітарних наук свої роботи присвятили: І. Сулима, А. Бернюков, В. Гарага. Проаналізовано герменевтичні аспекти стосовно до педагогічного процесу в працях: Д. Ануфрієва, Л. Губенко, А. Пасічніченко, Д. Лисун. Т. Стрілець, А. Богачов, С. Карвацька, В. Михайленко, Н. Харченко зосередили увагу на аналізі та дескрипції

герменевтики як філософської концепції, дослідженні її методу та основних положень. На нашу думку, основними і ґрунтовними працями з даного питання належать Г.-Г. Гадамеру, М. Гайдегеру, В. Дільтею, Ф. Шлейермахеру, П. Рікеру, К. Ясперсу, Ю. Габермасу.

В даній статті ми спробуємо дослідити розвиток герменевтики як філософського вчення і описати основні аспекти саме педагогічної герменевтики художньої літератури.

В процесі аналізу наукової літератури з даного питання ми можемо прийти до висновку, що поняття герменевтика сягає своїм корінням ще в античні часи, а саме в давньогрецьку міфологію й названа на честь бога торгівлі Гермеса. Його роль у житті людей була пов'язана з творчим натхненням, ідеями та розумінням. Саме Гермес вказував людям на правильний життєвий шлях, інтерпретувавши повеління богів.

Пройшовши шлях від античності до сучасності, в поняття герменевтика вносилися корективи. Наприклад, протестантські теологи трактували герменевтику як мистецтво «істинної» інтерпретації священних текстів. У гуманістів Відродження вона стає методом розуміння і перекладу пам'яток античної культури національною мовою, а в XIX столітті проголошується найважливішим методом історичного пізнання і гуманітарних наук у цілому. Самостійним філософським вченням про буття герменевтика стає у середині XX століття завдяки працям європейських філософів М. Хайдеггера, Е. Бетті і Г. Гадамера. У сучасній філософії герменевтика привертає до себе увагу як вчення про способи тлумачення текстів, їх розуміння та взаєморозуміння у суспільстві.

Основним предметом герменевтики є текст, який розуміється досить широко – як будь-яка впорядкована знакова система, в якій знаками є не лише букви, а й інші символи.

Як філософське вчення, теорія та мистецтво інтерпретації герменевтика пройшла довгий шлях розвитку, багато в чому перекликаючись з основними

положеннями гуманістичної педагогіки та психології. Наукові основи герменевтики були закладені німецьким філософом В. Шлейермахером. В його працях вбачається вплив І. Канта та Г. Фіхте. Він вбачав головну функцію герменевтики у виявленні способу вираження думки, що виявляє спосіб вираження думки, який виражає індивідуальність, своєрідність тексту. «Жоден твір, – пише Шлейермахер, – не може бути повністю зрозумілим інакше, як у взаємозв'язку з усім обсягом уявлень, з яких він походить, і через знання всіх життєвих стосунків як письменників, так і тих, для кого вони писали. Будь-який твір належить до сукупного життя, частиною котрого він є, так само, як окреме речення до всієї промови чи твору» [8]. Тому розумінню підлягає не лише дослівна суть сказаного чи написаного, а й особистість самого оратора чи автора тексту. Повинно бути зрозумілим і текст, і контекст, і підтекст, і автор.

В подальшому вчення В. Шлейермахера було розвинуто у працях його співвітчизників. В. Дільтей – представник філософії життя. Метод розуміння, який використовується в історичних дослідженнях, протиставляється методу пояснення, який притаманний наукам про природу. Якщо в основі пояснення лежить досвід, продуктивно-конструкторська діяльність розуму, то розуміння подібно з інтуїцією й характеризується безпосереднім осягненням деякої духовної цілісності. Духовні феномени противляться остаточності пояснювальних формул і вимагають індивідуального підходу. Тому в якості специфічного гуманітарного методу Дільтей висуває розуміння, яке не є строго рефлексивним актом і передбачає особистісне залучення: «Пояснюємо ми шляхом чисто-інтелектуальних процесів, але розуміємо через взаємодію в осягненні всіх душевних сил» [3, с. 59]. Власний світ розуміється через самоспостереження, світ іншого шляхом «співчуття», «співпереживання». Герменевтика ж виступає як метод розуміння культури. Особливого значення для розуміння духовного життя В. Дільтей надає художній літературі. Щоб пізнати духовний світ у текстах та творах мистецтва необхідно перейнятися

уявленнями, зрозуміти мотиви, прийняти ідеали й інструментом, що дозволяє це зробити у Дільтея служить емпатія – вживання, перевтілення в іншого, ототожнення себе з ним: «на основі ... перенесення-себе-на-місце-іншого, цієї транспозиції виникає вищий вид розуміння, де цілісність життя душі стає дією в розумінні, – відтворення або повторне переживання» [4, 262]. Саме переживання – це те загальне, що ріднить критика, художника, літературознавця, автора, історика та досліджуване ним історичне обличчя. Тому розуміння виявляється лише інтуїтивним схоплюванням, а не дискурсивно-логічним процесом. Саме з зусиль подумати і деталізувати процедуру розуміння як наукової методики і народжується герменевтика Дільтея, покликана застрахувати результати культурологічних досліджень від довільності суб'єктивної оцінки і гарантувати їм наукову легітимність. Однак, зрівняти в правах гуманітарні науки з точними філософу так і не вдалося.

Услід за В. Дільтеєм М. Хайдегер вбачає особливий сенс в художньому осягненні світу. Він вважає, що наука й техніка діють руйнівню, а художня творчість творить світ. М. Хайдегер доводив, що науково-технічний прогрес безсилий в осягненні світу й людини: «Я, правда, можу розглядати статую Аполлона в музеї в Олімпії як об'єкт природничо-наукового уявлення, можу фізично розрахувати цей мармур з точки зору його маси, можу дослідити мармур по його хімічному складу. Але ця об'єктивна думка і мова не бачить Аполлона, яким він показує себе у всій своїй красі» [1, 42]. Хайдегер в якості «життєвого світу» розглядає мовну реальність «Мова – будинок буття». Тому герменевтика не лише мистецтво тлумачення текстів, але і «звершення буття», яке якнайповніше проявляється у багатозначній творчості поетів. Тому за Хайдегером тлумачення поетичного слова – головна мета і функція герменевтичної філософії.

Особливого значення у розвитку науки про проблему розуміння є праці Г.-Г. Гадамера. У своїх теоретичних концепціях він розглядає герменевтику як

вчення про буття. При цьому об'єднує «розуміючу психологію» В. Дільтея, теорію «життєвого світу» Е. Гусерля, вчення про мову М. Хайдегера. Останнього він визнавав своїм безпосереднім вчителем. Гадамер розглядає герменевтику не лише як метод розуміння тексту, але і як особливу філософію розуміння. Для Г.-Г. Гадамера в процесі розуміння тексту немає необхідності в актуалізації особистості інтерпретатора та відтворення в ній культурного контексту епохи. Інтерпретація починається з «попереднього розуміння», заданого традицією «Розуміння виникне, коли людина, що читає вимовляє слова вільно, а не педантично нанизує їх. Жива подія мови полягає в тому, що слова, за гарною німецькою приказкою, самі чіпляються один за одного» [2, 132]. Умовою пізнання традиції Г.-Г. Гадамер називає упередження. Кожна нова інтерпретація того чи іншого твору становить частину традиції. В тлумаченні відбувається злиття горизонтів інтерпретатора й автора, що інтерпретується [2].

Ще одним з дослідників, на якого варто звернути увагу є П. Рікер. В основі його проекту лежить намір чинити опір спробам «відокремити істину, властиву розумінню, від методу, який використовується дисциплінами, що виходять із тлумачення» [7, 42]. П. Рікер зазначає, що для здійснення його плану почати треба з «семантичного з'ясування поняття інтерпретації, загального для всіх герменевтичних дисциплін. При цьому «семантика» Рікера зосереджена на темі інтерпретації символічних змістів, тлумачення багатозначних виразів, розуміння яких є моментом саморозуміння людини. Тому семантичний підхід виявляється пов'язаний з рефлексивним. Але суб'єкт, «який, інтерпретуючи знаки, інтерпретує себе, більше не є Cogito»; він – «існуючий, який ... відкриває, що він знаходиться в бутті до того, як вважає себе і має в своєму розпорядженні себе» [7, 42]. При цьому герменевтика «відкриває спосіб існування, який від початку й до кінця залишається інтерпретованим буттям» [7, 42], що вже розміщує питання на екзистенційний

план [7, 52]. Саме на цих трьох рівнях, за П. Рікером, й повинні бути експліковані умови можливості розуміння.

Отже, методологічною основою філософської герменевтики стало так зване «герменевтичне коло», суть якого можна окреслити так: «розуміти щось можна тільки тоді, коли те, що намагаєшся зрозуміти вже заздалегідь є зрозумілим» [6]. У Гадамера «герменевтичне коло» має дещо інше тлумачення: сьогоднішня можна зрозуміти на основі минулого, але останнє, в свою чергу, досягає більш глибокого розуміння через сьогоднішня [2]. П. Рікер розглядав «герменевтичне коло» як засіб упорядкування лінгвістичної діяльності, коли в ірраціональне (інтуїтивне) знання вноситься раціональний спосіб його інтерпретації. В результаті конструюється особливий тип «наукової об'єктивності», що полягає в узгодженні структур (наприклад, структури науки і структури культури). У П Рікера раціональне пояснення тотожне інтерпретації й розуміння, хоча зміст розуміється ірраціонально [7].

Таким чином, класична герменевтика велику увагу приділяє процесу розуміння й інтерпретації художнього твору його сутнісним інтенціям, авторському задуму, його відтворенні у часі та просторі, зіставленні з кінцевим результатом.

Герменевтичний підхід в педагогіці конкретизувала А.Ф. Закірова, яка ввела термін «педагогічна герменевтика». Під даним поняттям вона розуміє теорію та практику тлумачення й інтерпретації педагогічних знань, зафіксованих в різного роду письмових текстах й які відображають уявлення про педагогічну реальність (людину як суб'єкт творчого саморозвитку, мети, механізмів, принципів, змісту, методах та формах виховання та самовиховання), що мають на меті найбільш повне осмислення та глибоке розуміння цих знань з урахуванням соціально-культурних традицій, рефлексивного осмислення емоційно-духовного досвіду людства й особистого духовного досвіду суб'єкта розуміння [5]. Також необхідно зазначити, що за останні роки система освіти

знала суттєвих змін, тому спиратись на герменевтичному розумінні лише на тексти й знання, що зафіксовані у текстовому вигляді, є недостатніми, оскільки процес інформатизації системи освіти дозволяє говорити вже не стільки про текст, а як про інформацію в цілому, яка стає, на наш погляд, важливим ресурсом освіти та виховання. З даної точки зору потрібно говорити не про герменевтичний підхід, а про герменевтичну технологію в освіті. Щоб концептуалізувати це поняття ми й звернулися до базових філософських позицій.

Дійсно навчальний процес, що розглядається з позиції суб'єкт-об'єктного підходу, несе в собі усвідомлення особистої історичної заданості існування історичної дистанції між інтерпретатором й знаннями, що інтерпретуються, наявність цілого ряду трансляторів цих знань й приводить в результаті до розуміння вивченого матеріалу.

Багатозначність тексту призводить до виникнення проблеми його розуміння та інтерпретації. Мова народжує текст, який, в свою чергу, служить способом його вираження. Текст зітканий з висловів, але представляє собою, з одного боку, нову цілісність по відношенню до складових його висловів, з іншого – характеризується багат шаровістю суті.

Художній текст моделює оточуючу людську дійсність, відтворює соціальне середовище, людські взаємовідносини: дружбу, любов, а також відсутні реальні елементи (фантастичні твори). Він відображає всі види реальності і об'єктивної, і суб'єктивної – вигаданий світ. Таким чином, ідеальним предметом для моделювання в художньому тексті є свідомість, оскільки лише свідомість володіє здатністю суміщати дійсність та вигадувати нереальне.

Художній текст є предметом розуміння й інтерпретації для суб'єктів герменевтичного процесу. Картина світу, що представлена в художньому тексті, стає реальністю (тому, що це авторське бачення світу). Він починає жити своїм

життям, стає миттю об'єктивної дійсності. Свідомість читача витісняється авторською точкою зору. Художній текст як предмет мистецтва зображує реальність, а не відтворює її. Вигадка й художня правда являються двома складовими художнього тексту, без яких його існування не є можливим.

Елементи класичної герменевтики можна простежити й у творах українських письменників, а саме в латиномовних поетиках Феофана Парокоповича та Митрофана Довгалевського, у творах І. Вишенського, Г. Сковороди, І Котляревського, Т. Шевченка, І. Франко та ін.

Використовуючи герменевтику можна докладніше й глибше зрозуміти думки письменників та науковців, наголосити на власній думці стосовно подій, персонажів, автора. Власна думка про реалії в художньому творі може надати змогу усвідомлено орієнтуватись в реаліях повсякденного життя.

Герменевтичний спосіб розуміння особливо актуальний в системі освітньої діяльності, яка завжди опосередкована «текстом» (в широкому сенсі цього слова – науковим чи міфопоетичним, включаючи твори літератури, мистецтва, живопису, архітектури і т.д.). У зв'язку з цим засвоєння герменевтичних основ розуміння можна розглядати як найважливішу умову вироблення цілісної картини світу в єдності природи, людини і культури.

З герменевтичної точки зору вчитель повинен усвідомити свою діяльність як глибоко людинознавчу, осмислену і глибоко мотивовану на досягнення інтересів і запитів особистості кожної дитини, спрямовану на створення умов для його максимальної самореалізації.

Герменевтичний метапринцип стосовно навчання повинен бути спрямований на те, щоб учень розумів сенс досліджуваного матеріалу, а головне, щоб він бачив сенс у тому, що він вивчає, усвідомлював, для чого він опановує ці знання і вміння.

Герменевтичний метапринцип особливо цінний для педагогіки, так як він дозволяє філософськи осмислити і переосмислити як раніше напрацьований

педагогічний досвід; так і долучити молоде покоління педагогів до осмисленого оволодіння різними видами і формами педагогічних інновацій.

Таким чином, герменевтика надає можливість зрозуміти людське буття, уможлиблює проникнення у людський світ, розуміння взаємозв'язку й взаємозумовленості внутрішніх індивідуально-особистісних процесів. Практичні досягнення герменевтики актуалізують її застосування в педагогічному процесі у вигляді імпретаційного методу отримання знань, а також в якості світоглядної позиції. Як мистецтво розуміння герменевтика здатна на оновлення та гуманізацію змісту освіти.

Література:

1. Heidegger M / *Phenomenologie und Theologie*. Frankfurt a. M.: 1970.
2. Гадамер Г.-Г. Актуальность прекрасного /Пер. с нем.—М.: Искусство, 1991. — 367 с.
3. Дильтей В. Описательная психология / В. Дильтей. – СПб. : Алетейя, 1996. – 160 с.
4. Дильтей В. Собр. соч. : в 6 т. / В. Дильтей. – М. : Три квадрата, 2004. – Т. 3: Построение исторического мира в науках о духе. – 419 с.
5. Закирова А.Ф. Теоретические основы педагогической герменевтики. Тюмень, 2001.
6. Лисенко А. Тлумачення герменевтичного кола та його використання при читанні академічної літератури. Режим доступу: <http://tureligious.com.ua/tlumachennya-hermenevtychnoho-kola-ta-joho-vykorystannya-pry-chytanni-akademichnoji-literatury/>
7. Рикёр П. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике. М., 2002. – 623 с.
8. Шлейермахер Ф. Герменевтика / Ф. Шлейермахер ; пер. с нем. А. Л. Вольского / науч. редактор Н. О. Гучинская. – СПб. : Европейский Дом, 2004. – 242 с.

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ГЕРМЕНЕВТИКА ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Пасечник Л.В.

В данной статье рассмотрено понятие «герменевтика» как философское учение, теории и практики интерпретации. Указанные научные основы герменевтики, которые были начаты немецкими философами. Также разглядывается и педагогическая герменевтика

художественного произведения, описаны ее основные аспекты, влияние на образовательный и воспитательный процесс.

Ключевые слова: герменевтика, герменевтический круг, интерпретация, понимание, художественный текст, автор, мировоззрение.

EDUCATIONAL HERMENEUTICS FICTION

Pasechnik L.

In this article, the concept of "hermeneutics" as a philosophical teaching, theory and practice of interpretation is considered. These scientific foundations of hermeneutics, which were initiated by German philosophers. Also examined is the pedagogical hermeneutics of the work of art, describes its main aspects, its impact on the educational and upbringing process.

The training and education of the younger generation is teaching hermeneutics of literature is important for the formation of their outlook.

Consideration of hermeneutics as a basic principle of education and universal method humanities dedicated their works: I. Sulima, A. Bernyukov V. Haraha. Hermeneutical aspects analyzed in relation to the educational process in the works: D. Anufrieva, L. Hubenko A. Pasichnichenko, D. Stepan Lysun. T. Archer, A. Bogachev, SA Karvatska V. Mikhailenko, N. Kharchenko focused on the analysis and descriptions of hermeneutics as a philosophical concept, research method and its main provisions. In our opinion, fundamental and profound writings on the subject are G.-G. Gadamer, Heidegger M., W. Dilthey, Friedrich Schleiermacher, P. Ricoeur, Karl Jaspers, Habermas.

In this article we have tried to explore the development of hermeneutics as philosophical teachings and describe the main aspects of hermeneutics is teaching literature.

Independent philosophical doctrine of hermeneutics of life is in the middle of the twentieth century through the works of European philosophers Heidegger, E. Betty, G. Gadamer. In modern philosophy, hermeneutics has attracted attention as teaching how to interpret texts, understanding and mutual understanding in society.

Hermeneutic way of understanding is particularly relevant in the system of educational activity, which is always mediated "texts" (in the broadest sense - scientific or mythopoetic, including works of literature, art, painting, architecture, etc.). In this regard mastering basics hermeneutic understanding can be seen as a crucial condition for making a coherent picture of the world in the unity of nature and human culture.

Key words: hermeneutics, hermeneutic circle, interpretation, understanding, artistic text, author, world outlook.